

koudwatervrees

Laurens ten Kate

‘De vrijzinnigen dragen het woord vrijheid in hun naam: daar ligt een belangrijke kans om zich te mengen in het huidige debat over vrijheid. Vrijheid was lange tijd een toverwoord en een vanzelfsprekende waarde, maar nu de neoliberale samenleving steeds meer onder druk staat moeten we toe naar een ander begrip van vrijheid, naar een andere omgang met vrijheid.’

‘Vrijheid komt tussen haakjes te staan’

tekst Kalle Brüsewitz
foto's: p. 4 Isolde Ohlbaum,
p. 5 Toa Heftiba,
p. 6 Wikicommons

Antiserum tegen grenzeloze vrijheid

Wat is vrijzinnige religiositeit in onze tijd?

‘Letterlijk betekent vrij-zinnig: de vrijheid hebben om zelf zin te geven aan het leven. Dat is een groot goed, maar het vereist ook betrokkenheid op de dilemma’s en grenzen van die vrijheid. De neoliberale samenleving baseert zich op de ‘negatieve vrijheid’ zoals de filosoof Isaiah Berlin het ooit noemde: ik ben vrij als niemand zich met me bemoeit.’

Hoe bedoelt u dat?

‘Het woord vrijheid verliest zo aan betekenis. De neoliberale vrijheid is gericht op keuzevrijheid en autonomie: ik maak het zelf wel uit. Dit ideaal van vrijheid is onbegrensd in het begrenzen van alles wat van buiten komt. Ik denk dat dit een gevaarlijk ideaal is: vrijheid ontstaat pas in relatie tot de ander, de wereld, de aarde. Die ander begrenst van

me af aan jouw eigen vrijheid, anders is hij of zij geen ander...’

Waar komt dat moderne vrijheidsbegrip vandaan?

‘Dat is een optelsom van secularisering, kapitalisme, vooruitgang in de wetenschap, politieke verworvenheden en de ontwikkeling van de westerse mens. Het is een eeuwenlange ontwikkeling van mensen die steeds meer leren voor zichzelf te

zorgen. De filosoof Charles Taylor noemt het de ontwikkeling naar het omsloten zelf. De moderne mens sluit zich af voor zijn of haar omgeving in een streven naar zelfontplooiing en groei. De omgeving, de samenleving, de medemens is daarbij eigenlijk een noodzakelijk kwaad: ik kan niet zonder de ander, maar ik wil niet van de ander afhankelijk zijn.’

En waar ligt dan die kans voor vrijzinnig-religieuzen?

‘Zij hebben de kans deze negatieve vrijheid te onderzoeken en te bekritisseren, en te zoeken naar een andere vrijheid. De negatieve vrijheid moeten we overigens niet onderschatten: die zit in onze ‘culturele genen’. We leven in een samenleving die niet meer alles voor ons bepaalt. Geen kerk meer die zegt wat je moet doen, of een overheid die voor ons

zorgt. We worden geacht kansen te pakken, succesvol te zijn en te concurreren met anderen. Deze ‘marktwerking’ heeft ons vooruitgebracht: de zogenoemde globalisering. Maar de donkere kant ervan is dat mensen op zichzelf worden teruggeworpen. Dat leidt tot vereenzaming. Daar ligt een rol voor vrijzinnig-religieuzen, mits zij niet staan voor een individueel geloof, maar een gemeenschap willen zijn.

Blijf op de hoogte van het vrijzinnige gedachtegoed via www.meervoorvrijzinnigheid.nl

Verder lezen naar aanleiding van dit artikel:

- > Isaiah Berlin – *Twee opvattingen over vrijheid* (1958)
- > Hannah Arendt – *De menselijke conditie* (1958)
- > Charles Taylor – *Bronnen van het zelf* (1990)
- > Mark Fisher – *Kapitalistisch realisme. Is er geen alternatief?* (2009)
- > Laurens ten Kate – *De vreemde vrijheid* (2016)
- > Timothy Snyder – *Over tirannie* (2017)
- > Noreena Hertz – *De eenzame eeuw* (2020)
- > Bram Mellink & Merijn Oudenampsen – *Neoliberalisme* (2022)

‘Echte vrijheid ontstaat pas in relatie tot de ander’

Het vrijzinnig gedachtegoed staat haaks op dit marktdenken. Het kan een antwoord formuleren en uitdragen op het denken dat ervan uitgaat dat de wereld maakbaar is, en dat er in die wereld nu eenmaal winnaars en verliezers zijn, alsof dat iets natuurlijks zou zijn. Momenteel wordt dat antwoord vooral gegeven door het populisme. Dat komt overal op. Er zijn charismatische leiders die veel steun krijgen.’

Hannah Arendt

Veel van de aanhangers van dit soort leiders zoeken naar verbinding. Dat is toch niet zo individueel?

‘Inderdaad laat het populisme mensen weer ‘ergens bij horen’: een cultuur, een religie, een volk, een natie. Dat is een antwoord op vereenzaming, op het onversneden individualisme van de markt. Toch hebben populistische leiders, in ons land van Fortuyn tot Baudet, nauwelijks kritiek op het neoliberalisme. Daarom is het uiteindelijk een machteloos antwoord dat heel naïef de grenzeloze vrijheid omarmt. Zoals Baudet dat vorig jaar handig deed in zijn verkiezingscampagne, inspelend op de onvrede over de vrijheidsbeperkingen door de pandemie. Daar zien we dat toverwoord ‘vrijheid’ weer terugkomen. Veel mensen leggen hun lot in de handen van deze leiders. Ze zoeken een verbondenheid die niet open is, maar afgebakend en omsloten: wij en zij.

Vrijzinnigen zouden een vrijheid kunnen inbrengen die onvoorwaardelijk is: de onvoorwaardelijke blootstelling aan de ander die mij

mijn vrijheid geeft en tegelijk begrenst. Dat is een waagstuk. De durf om te verschijnen aan een ander, zonder te weten wat er gaat gebeuren. Dat is het risico van een echt vrije democratische wereld. Deze vrijheid heeft waarde in zichzelf. Ze is niet afhankelijk van wat ze ‘oplevert’, bijvoorbeeld identiteit, veiligheid, succes, of de trots van een groep. Het is een vrijheid die elke dag opnieuw moet worden geleefd.’

Mensen kunnen niet goed omgaan met onzekerheid. Mensen willen duidelijkheid. Is dat niet de kern van het probleem waarom het uitdragen van die nieuwe ‘vrijzinnige’ vrijheid niet zo goed lukt?

‘Dat is een belangrijk punt. En daarom is er een rol voor de overheid. Doordat je geen duidelijkheid hebt en alles onzeker is moet de mens beschermd worden. Dat spel moet je niet overlaten aan het individu alleen. Daar is het te kwetsbaar voor.’

Gaat het dan niet over vertrouwen?

‘Geloof is vertrouwen. En vergeving. Dat zijn de begrippen die de filosoof Hannah Arendt benoemt: vertrouwen dat mensen onderling, aan elkaar verschijnend in wat zij de publieke ruimte noemt, goed voor elkaar kunnen zijn, ook al zijn ze elkaars vreemde – en elkaar vergeven als iemand niet goed doet.’ <<

Laurens ten Kate (1958)

is bijzonder hoogleraar vrijzinnige religiositeit en humanisme aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht.

Hij bekleedt de leerstoel die in 2015 door de Stichting Stimulering Vrijzinnig Gedachtegoed is geïnitieerd, een stichting waarin doopsgezinden, remonstranten en Vrijzinnigen Nederland samenwerken.